

Badjasasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Sisadno

Badjásasj oasse	2
Åhpadusá ulmme	4
1. Åhpadusá árvvovuodo	5
1.1 Almasjárvo	5
1.3 Lájttális ájádallam ja estetihkalasj diedulasjvuhta	7
1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuhta.....	7
1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjvuhta	8
1.6 Demokratijja ja oassálasstem	8
2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj	10
2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme	10
2.2 Máhtudahka fágáj hárráj.....	11
2.3 Vuodulasj tjehpudagá	11
2.4 Oahppat oahppat	12
2.5 Doaresfágalasj tiemá.....	12
2.5.1 Álmukvarresvuhta ja iellemrijbadibme.....	13
2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuhta	13
2.5.3 Guoddelis ávddánibme.....	13
3. Prinsihpa skávlá dájmajda	15
3.1 Sebrudahte oahppambirás	15
3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus	15
3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan	17
3.4 Åhpadus åhpadusvidnudagán ja barggoiellemin	17
3.5 Profesjávnaaktisasjvuhta ja skávllåávddánibme	17

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånågisá resolusjåvnå baktu ragátmáno 1. bieje 2017 láhkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoåhpadus le vuodoskåvllå ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjå dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássa rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalasj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gånå oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeaparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv ålgadimev, ulmmeaparagráffa diededimev ja gålmmå kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, åvddånahttema j åvddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skåvllå dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuoset guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le ålles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmov bájnnet ålles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasj bargguj sijda ja skåvllå gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skåvllå ja åhpadusvidnudagáj åvdåsvásstádusáv åvddama ja máhtudagá åvddånahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gå li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv åvddånahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás åvdåsvásstodus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skåvllåjådediddje, skåvllåæjgáda, ja ietjá virgálattja skåvllån ja åhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij åhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjekandidáhtaj ja ållessjattuk oassálasstijda vuodoskåvllån, joarkkaåhpadusán ja ållessjattugij åhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «åhpadiddje» ja «skåvllå» gájkaj hárráj gudi åhpadussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skåvllå ja åhpadusvidnudagá. Åhpadiddjijåhpadussaj gullu åhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskåvllå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå åhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu åhpadussaj skåvllån ja åhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam åhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam åhpadussaj ja sierraåhpadibmáj, oahppijárvustallamij, åhpadime organiserimij ja æjgátaktisasj bargguj.

Skåvllå ja åhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj åhpadusarená. Åhpadus dájmn arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema åhpadusán li muhtem gájbbádusá ja rámma ma li ietjålágátja gå åhpadusán mij le skåvllån.

Åhpadusvidnudagájn le, sæmme gá skåvlån, ávdåsvásstádusáv jut dat åhpadus mij vatteduvvá, le åhpasduslága ja oahppoplánaj milta. Gålmååsak aktisasjborgon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoåhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus álgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttá galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávddånahttet sámezielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtá ávddån åhpaduslágan. Bådjasaj oasse guosská aj sáme skåvllåj. Buojkuldahka «sáme skåvllå» aneduvvá åhpadussaj mij tjuovvu sáme buhtalaj ja sæmmeárvvusaj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeziela háldadimguovlos. Sæmme oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohta åhpadussaj sámeziellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohta åhpadussaj sámezielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeziel fágan. Skåvlån le ávdåsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Åhpadasá ulmme

Åhpadaslága ulmme paragraffa le náv:

Åhpadas skávlån ja åhpadasvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja boahtteáiggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrålasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Åhpadasá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuoŋŋana friddjavuohta, guojmmegieresvuohta, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuohta ja solidaritiehta, árvo ma aj báhti ávddån duon dán religijávnån ja iellemvuoŋnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Åhpadas galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Åhpadas galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnégattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájádallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvâssteddje oasâlasjvuodav dâbdddâ ja riektáv oassâlasstemij.

Skávlå ja åhpadasvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohádusáv, vieledusáv ja gâjbbâdusájt ja vaddet sidjij hâsstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Gâjkkâ givseditvuogijt galggi vuostedit.

(Åhpadasláhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslága ulmmeaparagráffa árvo galggi liehket vuodon gá skávlå ásat ietjas dájmvav.

Ulmmeaparagráffa gávát árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegávdan ja dábddåmahtes boahtteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbáj ja dábijda. Da aj vuojnnuji duon dán religijávnån ja iellemvuojnon, ja li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmajda. Dá hæhttuji iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávlåaktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágalasj dáj dov nav vaj ájnegattja várajda váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávlå galggá ásadit áhpadusáv gånna le sáme árvo ja sámegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sáme árvo ja gulluji sáme skávlåj. Sáme skávlån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijjav ja álgoálmukperspektijjav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábålasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjåvnåjn.

1.1 Almasjárvo

Skávlå galggá gåtsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja ålles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvvogisvuolta mij vuonet divna ulmuttijn le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuonet huvsov oahppijda ja vuojnna ájnegas oahppev, dáhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvvon skávlån ja sebrudagån.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadás. Da li tsieggidum gájkkåsasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gåssta båhti ja gånna årru. Mánájkonvensjåvnna le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddá mánájda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusån hæhttu liehket aktisasjvuolta almasjrievtesvuodaj, sæmme båttå gå oahppe galggi diedoijt åmastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvusasjvuolta ja dásádus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gåtseduvvat ja nanniduvvat. Skávlå galggá diedoijt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppij galggá avtaárvvusatattjat dåmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvusasj máhttelisvuodaj vaj máhtti iesjrådålasj válljimij dahkat. Skávlå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev vaj divna bessit aktisasjvuodav dábddåt skávlån ja sebrudagån. Mij máhttep ham divna åtsådallat mij muhttijn tjuollidasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttu dábddåt mijá ærásisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigålattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuolta ja solidaritiehtha li dárulattja vaj ulmutja galggi ávddånit. Ájnegattjaj vissesvuolta ja oamedåbdo galggá

duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávllá galggá oahppijda vaddet histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhtta bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehtta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdiv daj árvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkijij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábdiv sija gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuohhta ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohhtaj ja aj histávrrálasj aktijvuohhtaj. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávddám buktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sija identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohhtaj.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaaddnen sjaddat, ja gielalassj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralassj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dásálaháj tjállemgiella girjjedárogiella ja ádádárogiella. Vuona sevvamgiella le dáhkkiduvvam állesárvvusassj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalassj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dádjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájádusájda ja dábijda. Divna oahppe galggi bessat átsádallat gá máhtti moadda giella, de le dat resurssan skávlán ja sebrudagán.

Áhpadusá baktu galggi oahppe dádjadusáv oadtjot sáme álgoálmuk histávrrás, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodassj. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjávnaájt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gávnum, le dálla stáhtus nasjunále unnepláhkun mijá rijkajgasskasassj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehttsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/táhtara. Dá álmukjuohkusa li aj læhkám siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja áhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dáj álmukjuohkusij hárráj.

Ájgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dát ájggedábes ja kultuvrradábijssj. Mijá ájge gá álmuk le nav moattebelak gá goassak, ja gá værált tjanáduvvá lávddábut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dádjadusá ájnnasa. Skávllá galggá ávddánahttet ájnegattjaj identitiehtav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dilláj, sámmi báttá gá galggá

gaskostit aktisasj árvojt ma li dárbulattja oassálastátjit moattevuodan, ja rabátjit uvsajt værárdij ja boahtteájggáj.

1.3 Lájttális ájádallam ja estetihkalasj diedulasjvuohta

Skávlån galggi oahppe hárrjánit diehtemvájnogissan sjaddat ja gatjálvisájt bajedit, diedalasj ja lájttális ájádallamav ávddánahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjvuodajn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv gáktu lájttálisát ja diedalattjat ájádallat. Lájttális ja diedalasj ájádallam le adnet jergav guoradalle ja systemáhtalasj vuogijn gá konkrehta praktijkalasj hástalusasj dejvadi, dáhpádusáj, moalgedimij ja máhttohámij. Áhpadus galggá vaddet dádjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalátjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij válljim vájkkut dav majt vuojnne.

Jus ádâ dádjadus galggá badjánit, de vierttiji ieme ájádusá guoradaláduvvat ja lájteduvvat teorijaj, vuogij, argumentaj, átsádallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij átsádallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmmi báttâ sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohtaj. Áhpadus viertti dan diehti áhtsát jæbduvuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gá le ádâ máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjvuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdâsvásstediddje ulmusj. Áhpadus galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpásmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjvuohta le sihki gájbbádus ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdo. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta

Skávllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv átsádallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájádusájt dâmadibmen dahkat.

Máná ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Áhpadusán galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttaladdat le ájnas gá oahppamav tjiegnodi. Skávllå galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddánit dâbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddânbuktemvuogij ja praktihkalasj dâjmaj baktu. Nuoramusájda le stâhkam dárbulasj soaptsoma ja ávddânahttema hárráj, valla áhpadusán ábbálattjat vaddá stâhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuoha boannodot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ádâsis ájádallátjit ja máhtukvuodav æládus bargguj, nav vaj ádâ ájádusá dâmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dâjmaj baktu oahppi, ávddânahtti

máhtukvuodav ávdđánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádå gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávdđánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdudahka ávdđán gå dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávdđánbuktemijn, ja da li buktemin ádå perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávdđánbuktema li aj ájnasa ájnegatttaj persávnålasj ávdđánibmáj. Kultuvralasj átsådallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsådallat moattelágasj kultuvrraávdđánbuktemijt skávllåájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessá dárbulattja oahppij ávdđamij ja identitiehtaávdđánibmáj. Skávllå galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfåmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fåmov åbbå vuodoåhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjvuohtha

Skávllå galggá viehkedit vaj oahppe åmasti åvov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkådagá ja birrasa gåktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdåsvåsståduv håldadit luondov dågålattjat. Åhpadasá baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávdđánahttet vieledusåv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov åtsådallat ja dábdåt dav gålldon åvkkáj, åvvuj, varresvuohtaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjvuodav ávdđánahttet gåktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkådahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagåv. Skávllå galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gåhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Måná ja nuora galggi dåmadit udnåsj ja ihttåsj håsstalusalåjt, ja mijá boahteåjgge le gåktu boahte buolvva håldat ednamjårbådåsisåv. Globåla dálkådakrievdåma, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda massem le dajs stuoråmus biråsåjtemijs væråldin. Dåjt håsstalusalåjt vierttip aktan tjoavddet. Mij dårbahip máhtov, etihkalasj diedulasjvuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåtjit dårbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttep bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassålasstem

Skávllå galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassålaståjtjt ja åhpatjit mij demokratijja le almmalåhkáj.

Åhpadas galggá åvdedit oassålasstemav demokråhtalasj årvoj gåktuj ja demokratijja gåktuj ráddimhåbmen. Oahppe galggi oadtjot dådjadusåv demokratijja njuolgasusåj hárráj ja dårbov dajs. Sebrudagås oasev vålldet mákså vieledit ja dåhkkidit vuodulasj demokråhtalasj årvoj degu gasskasasj vieledusåv, gierddisvuodav, åjnegatttaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja vållejimijt. Demokråhtalasj årvo vierttiji åvdeduvvat oassålasstema baktu ålles åhpadusmannulagån.

Skávllå galggá demokråhtalasj årvoj ja guottojt åvdedit vuosstebiellem åvdågåttojda ja badjelgæhttamijda. Skávllå galggá dådjadusåv vaddet jut ulmutja ælla avtalågåtja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfålasj vuogijn.

Demokråhtalasj sebrudagån le ålles ålmmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassålaståjtjt mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le åjnas prinsihppa

demokráhtalasj riektástáhtan ja demokráhtalasj sebrudagán. Demokráhtalasj sebrudahka suodjal aj iemeálm mugij ja binneplágo álm mugij. Álgoálm mukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávláaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplágo- ja ieneplågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj bargguj, dialávvggáj ja vuojnoj moattevuhtaj. Barggo sajev dahkat moattevuhtaj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávlá le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv guldali skávláárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokráhtalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialávvggá áhpaddje ja oahppe gaskan, ja skávlá ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gá oahppij jiedna gullen sjaddá skávlán, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdásvásstediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávdđánahttema ja ávdđama hárráj

Skávlán le sihki ávdđamdoajmma ja áhpádušdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpádušá hárráj, ávdđánibme ja ávdđam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmvav.

Vuodoáhpáduš le ájnas oasse iellemájge ávdđamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdđásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpáduš galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpáduš galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpádušsaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmmi bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá viertti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohtaj ja nuorravuohtaj.

Áhpáduš galggá álles almatjav ávdđadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávdđánahttet. Ávdđam dáhpaduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávdđam dáhpaduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpádušsaj ja skávláárggabiejve. Valjesjuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hækka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamij. Oahppe ávdđáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusáj foarmmalij ja fáhkastáffa viehkij, ja gá adnuj váldi viehkkænævoijt majna praktihkalasj dahkamusáj tjoavddi. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávdđánibme

Skávlá galggá doarjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávdđánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabiejve.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála oahppam dáhpaduvvá sihki áhpádušsaj ja ietjaj dájmaj baktu skávlán. Fágalasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágalasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábdid ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvov ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemij duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpádušsaj ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmmi bále argumenterit ietjasij vuojnojt hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dámadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusij. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdásvástedit ja mierredit. Oahppin ja sijdajn le aj ávdásvástádus ásadit buorre aktisasjuodav ja birrasav. Nav gáktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjuodav skávlán, vaddá aktisasjuohta ájnegattjajda soappsumav, ávdđánahttemav ja oahppamav.

Buorre dájdjo ájneggattjaj lunna le dárbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv priváhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlån dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárijánit vuohkasit dâmmádit ja ávdedit diedulasjuodav ietjasa guottoj gáktuj. Moattelágásj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja háststal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárijánit dâmadit ávdâsvásstádusájn juohkka aktijvuodan juogu skávlån jali skávlå ålggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlå galggá fága åhpadasáv árvustallat daj árvvoj ja prinsihpaj milta ma li åhpadasá vuodon.

Fágalasj oahppam le guovdásj oasse ávddam- ja åhpadasvidnos vuodoåhpadasán. Fágáj oahppoplána vaddi sisanov duon dán fáhkaj ja vuodon le dát definisjåvnnå máhtudagás:

Máhtudahka le máhttet åmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj hásstalusáj rijbat ja dahkamusáj tjoavddet oahpes ja amás aktijvuodajn ja dilijn. Máhtudahka sisadná dâdjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dâdjadus viertti liehket vuodon gâ skávlå le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágalasj máhtudagáv. Fágáj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjuohta fágáj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dâdjaduvvat ulmmeparagrâffas ja ietjå åsijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dâdjadit diedojt, buojkuldagájt, teorijajt, ájâdusáj ja aktisasjuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gâssjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielalasj tjehpudagáv. Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dâdjadus ja máhtukvuohta árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dâdjadittjat teorehtalasj runâdimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddânahttemis ja estetihkalasj árvustallamâjdos.

Skávlå galggá sajev vaddet tjejnõdimoahppamij nav vaj oahppe ávddânahtti dâdjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágalasj máhtov ja tjehpudagájt oahpes ja amás aktisasjuodajn. Fágáj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassâlasstet målsudahkes dâjmajn stuorâp kompleksitiehtajn. Tjejnõdimoahppam fágajn mákså adnet máhtov ja tjehpudagájt moatte láhkáj, nav vaj oahppe mañenagi máhtti rijbadit duon dán fágalasj hásstalusán ájneggattjat ja aktan iehtjâdij.

Åhpadiddje ja skávlå jâdediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjuodav fága oahppama ja badjâsasj ulmij gaskan, árvvoj ja åhpadasá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávlå galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddânamev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs ålles åhpadasmannulagá tjadâ.

Oahppoplána defineri vihtta vuodulasj tjehpudagá: lâhkâm, tjållem, rieknim, njålmålasj tjehpudagá ja digitála tjehpudagá. Dâ tjehpudagá li oassen fágalasj mahtudagás ja dárbulasj nævo oahppama ja fágalasj dâdjadusá hárráj. Da li aj ájnnasa oahppij

identitiehtha ávddánime ja soasiála aktijvuodaj harráj, ja vajnessi oassálasstet áhpadussaj, bargojda ja sebrudakiellemij.

Vuodulasj tjehpudagáj ávddánibme le ájnas álles áhpadusmannulagán. Buojkulvissan le aktisasjvuohtha vuostasj láhkám- ja tjállemáhpadasás gitta dasi vaj máhttet láhkát gássjelap fágalsj tevstajt.

Áhpadattijn vierttiji vuodulasj tjehpudagáj liehket aktisasjvuohtha fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Vuodulasj tjehpudagá gulluji divna fágajda, valla fágajn le moadda rálla tjehpudagáj ávddánahtedijn. Muhtem fágajn le stuoráp ávdásvásstádus gá ietjá fágajn. Fágalsj máhtudagá ávddánibme galggá dan diehti dáhpáduvvat aktisattjat vuodulasj tjehpudagáj ávddánahttemijn fágan gáktu le tjielggidum fágaj oahppoplánajn. Áhpadiddje divna fágajn galggi oahppij doarjjot vuodulasj tjehpudagáj bargadijn.

2.4 Oahppat oahppat

Skávlå galgga oahppij viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrádálattjat ámastittjat.

Gá oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágalsj ávddánimev, de oadtju dassta iesjrádálásjuodav ja rijbadimdåbdov. Áhpadus galggá ávdedit oahppij motivasiávnáv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov álles iellema oahppamij. Gájbbeduvvá áhpadiddijis snivva oahppij ávddánimev tjuovvot ja vaddet sidjij dárjav mij le hiebaduvvam álldarij, állesvuoda- ja doajmmavuodadássáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjádij oahppamav máhtti oahppe maženagi ávddánahttet diedulasjuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjálvisájt bajedit, vásstadásájt áhtsát ja diededit ietjasa dádjadusáv duon dán láhkáj, máhtti maženagi aktijvalasj rállav oadtjot ietjasa oahppama ja ávddánime hárráj. Hásstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja ávddáni fágan. Tjiegjalap dádjadus ávddán gá oahppe vuojnni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gá máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gá ámastit, juogadit ja lajttálisát dåmadit máhto hárráj.

Vájku oahppe rahtjalisát barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn hásstalusá gá oahppat galggi. Sivá li álu moattelágátja. Ájggomusá ávdedit máhtukvuodav iellemájge oahppamij divna oahppij hárráj gájbbet vijdes lahkanimev skávlå bieles.

2.5 Doaresfágalsj tiemá

Skávlå galggá ávdedit oahppamav dan gålmå doaresfágalsj tiemájn álmukvarresvuohtha ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohtha, ja guoddelis ávddánibme.

Dá gålmå doaresfágalsj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegasalmatjijis ja bájkálasj sebrudagá aktisasjvuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágalsj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dán tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjbargo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaid ja båhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnnet aktijvuodajt fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemáj, báhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gå le ávkálasj.

2.5.1 Álmmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme

Álmmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellemválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvá ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda válljimijt ájnegattajda, le buorre álmmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gå galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuolta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájajt máhttet biedjat ja vieledit iehtjádij, ja máhttet dâmadit ájádusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuolláj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuolta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuolta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrâhtalasj gájbbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastájt demokratâhtalasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuolta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuolta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddânbuktema.

Gå barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuolta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sæmme báttá gå sebrudagán le dárbbbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlá galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddânahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrâhtalasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dâhkkidit sihki ieneplágo rievtesvuodaj ja binneplágo rievtesvuodaj. Sij galggi hárrájánit lájttálasát ájádallat, oahppat dâmadit gå vuojno ja ájádusá báhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddânbime

Guoddelis ávddânbime doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddânimvuoges sebrudagán, ja gáktu dajt dâmadit. Guoddelis ávddânimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodaj ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktivuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdåsvasstediddje válljimijt válldet ja dåmadit etihkalattjat ja biråsdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dåmadime ja válljima li ávkålattja. Tiemájñ li tjuolma tjanådum birrasij ja dálkådahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dåsásasjvuhtaj, demografijaj ja åhpådussaj. Oahppe galggi oahppat aktivuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutijjda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktivuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemån. Teknologijjaávddånibme máhttá tjoavddet gåssjelisvuodajt, valla máhttá aj buktet ådå. Máhtto teknologijja hárráj buktá dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gåktu dajt máhttá giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlá dájmaida

Skávlá galggá duosstot oahppij luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hástalásájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávlá ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjávnaaktisasjvuodav mij berus skávlá ávddánimev.

3.1 Sebrudahte oahppambirás

Skávlá galggá sebrudahte aktisasjvuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gájkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gánná oahppe arvusmahteduvvi fágalsj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dábdá, máhtta dat oahppamav gáhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlá barggijn, æjgádijn ja æjgátávdástiddijn ja oahppijn le ávdásvásstádus aktan ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gátsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn ávdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggá moattevuolta dáhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassálasstem galggá skávlá bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassálasstet ja válldet ávdásvásstádusáv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan áhpadiddij juohkka biejve. Oahppe ájádalli, átsádalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, guládallama ja aktisasjbargo. Skávlá galggá oahppij oahppat dáj dov vuosedit gá moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gaktu aktanbargat duon dán dilen.

Dábe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li ájnnasa oahppij sosiála ávddánibmáj. Ráddnavuohta vaddá dábdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gá átsádallap mij lip dáhkkiduvvam ja luohádusáv dábdá, oahppat árvvon adnet iehtjama ja iehtjádít. Oahppe galggi oahppat ærádisájt vieledit ja dádjadit divnajn le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histávrrá, ja siján le dárvo ja ájgomusá boahteájggáj. Gá máná ja nuora dábdí vieledusav ja dáhkkidimev áhpadusán, vadda dat sidjij dábdov gullut aktisasjvuohatj.

Gá adni duov dáv áhpadusarenáv máhtta skávlá oahppijda vaddet praktihkalsj ja iellemlahka átsádallamijt ma ávdedi motivasjávnaáv ja dádjadusáv. Lahkabirrasa ja sebrudagá berustibme buktá positiviehttav skávlá ja oahppij ávddánibmáj. Duot dát aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunálalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav ájggeguoskavasj ássijn. Máhttolánudibme ulmutjij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddá oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, ávddamij ja identitiehttaj ja vuoset árvov aktisasjbargos miehtáj gielalsj, politihkalsj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Áhpadibme ja hiebadum áhpadus

Skávlá galggá láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet ájnegattjaj motivasjávnaáv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja ávddánibme galggá liehket guovdátjin skávlá dájman. Oahppe báhti skávláj geŋga sierra átsádallamij, ieme diedujn, guottoj ja dárboj. Skávlá viertti divna oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágásj oahppamdáj majt ja – resursajt árvvedahte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuohtaj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppij rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tjiengudagáj duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tjiengodimoahppamij, de li vieledime jut oahppij gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebu ja iesjradálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvásstádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fágasj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppij le vájkkudus gátsedittjat ájnegattaj ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlá ja áhpadiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebahtes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttá vánedit ájnegattaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávlá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábálasj áhpadusás. Skávlá galggá duola dagu hiebadit áhpadusáv barggovoogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fágasj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhpadusáj n.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tjielggasa ja oahppe oassálassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagádallat oahppij ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis barggovoogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávlá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fágan vaj áhpadus dábddu rijbadahte ja nuohkásit hásstaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhpáduvvat variasjávna j ja hiebadimij baktu oahppij moattevuohtaj aktisasjvuodan. Oahppe gænna li dárbo hiebaduvvamijda duodden dábálasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraáhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj áhpadusmannulagán. Áhpadiddje máhtti buorre dárjav oadtjot ietjá virgálattajás hásstalusáj gávnnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba hi. Ájnas le oahppij ávddánime hárráj jus dájma báhti jáhtuj nav ruvva gá máhttelis gá hásstalusáj ielvvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan

Áhpadus galggá ásaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggá oahppij oahppamav ja ávddánimev nannit.

Buorre guládallam sijda ja skávlá gaskan buktá buorre báhtusijt skávlá bargguy áhpadusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgádiijn ja æjgátávdástiddjijn le oajvveávdásvásstádus máná bajásgiessema ja ávddánime ávdás. Sij li mánáj ja nuoraj ájnnašamos huvsulattja ja siján le máhtto mij skávláj le ávkken gá galggi doarjjot oahppij ávddamav, áhpadusáv ja ávddánimev. Skávlán le bajemus ávdásvásstádus ásadittjat aktisasj bagov siján. Dát merkaj æjgáda ja æjgátávdástiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárba hi vaj bešši mánáj skávláárggabiejvev vájkkudahttet.

Sijda guotto skávlá hárráj le viehka ájnas oahppe berustibmáj skávlás ja skávlárahtjama hárraj. Æjgáda ja æjgátávdástiddje báhti skávláj duojna dájna dárbujn, vuorddemusáj ja vuojnoj skávlá ulme ja barggo hárráj. Dássta máhtti badjánit ássje ma skávláj li gássjela giehtadallat. Skávlá viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahte. Buorre ja áškáldis dialávggá le gasskasasj ávdásvásstádus. Skávlá viertti huomana vieledit jut divna oahppe e sáemmi viehkevev ja dárjav sijdas oattjo.

3.4 Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemijn

Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemijn galggá praktihkasaj átsádallamijt vaddet ja guoskasasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágasaj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemijn vuorddemin.

Áhpadus áhpadusvidnudagán le oasse áhpadusmannulagás viddnooahppijda, oahppokandidáhtajda ja barggogirjekandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpadusán oasev áhpadusás barggoiellemijn. Fáhka- ja virggeáhpadus galggá ávddadit ja áhpadit tjielpes, máhtulasj, sjuggelis ja ádájádalle fáhkabarggijt. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj átsádallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjekandidáhta galggi átsádallat ja oasev válldet áhpadusvidnudagá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjekándidáhta e boade barggoiellemijn sáemmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlá ja barggoiellemija gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdásvásstádusáv válldet ietjasa áhpadusás ja dábdát sij li oassen barggoiellemis ja sebrukiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet áhpadusá ulmev gárvedittjat ájnegattjajt boahhteájge barggoiellemijn.

3.5 Profesjávnaaktisasjvuohta ja skávláávddánibme

Skávlá galggá liehket profesjávna fágasaj aktisasjvuohta gánná áhpadiddje, jádediddje ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddánahtti ietjasa bargov.

Skávlá sebrudakinstitusjávnnán le vælggogis ásadit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoáhpadusás. Skávláæjgádiijn, skávlájádediddjijn ja áhpadiddjijn le ietjasa rálláj milta aktisasj ávdásvásstádusáv ásadit buorre ávddánimev skávlán. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skávlá barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtalasj aktisasj barggo mánájgárde ja skávlá gaskan, ja dásij gaskan áhpadusmannulagán, ja skávlá ja sijda gaskan giehpit lávkkistagáv dáses dásáj.

Áhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijit bagádallat áhpadusmannulagán. Áhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja mávtástuhttá oahppijit áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijit ma e vuorbástuvá válljimij, e dábdá ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahte ja vuordedahte. Gá barggi aktisasjvuoda hárráj, ja oahppij harráj vaj galggi gullut dan aktisasjvuohatj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdot hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvoj ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegis áhpadiddje háldat ávdásvástádusáv vuosedit dáj dov moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dáj dov dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dáj ddo ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattjat ja aktan iehtjádij. Fágallasj dáj ddo gájbbet aktelasj ádástuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjasa pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejuvadi oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájdá ij le agev njuolggá vástádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkkit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpadusá árvvovuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlájádedibme gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hástalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejuvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsiieggittit luohtadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehkken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessu buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávláávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vástádusájt átsáttjat ja profesjávnnáaktisasjvuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasjvuohatj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasjvuohat árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahtendárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dáj majda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggij, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávláj ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvallasj æjvvalime oahppij ja áhpadiddij gaskan realiseriduvvi skávlá ulme. Áhpadiddje sjaddi konkreetta áhpadusdilen átsádallat ássijit duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat lasep hiebadimijt mij guosská ájnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbádusájt buktet, skávláárggabiejve gaskan

dálla ja dan barggij mij gullu boahhte ájgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalágátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksjuj le vuodogatjálvis ábbå åhpadusan. Dáv gatjálvisáv vierttiji divna vásstedit ádåsis juohkka bieje skåvlån.